

Prof. dr hab. Magdalena Musiał-Karg
Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja rozprawy doktorskiej Pana mgr. Szymona Andrzejewskiego
pt. „Instytucje demokracji bezpośredniej, partycypacyjnej i deliberacyjnej w Gdańsku
od 2010 roku”, Gdańsk 2023, ss. 318,
napisanej pod kierunkiem dr. hab. Michała Kaczmarczyka, prof. UG

Włączanie obywateli w procesy decyzyjne jest jednym z ważnych elementów współczesnych demokracji. Biorąc pod uwagę kwestie uczestnictwa uprawnionych w życiu publicznym i założenia szkoły tzw. partycypacjonistów – inkluzja obywateli do życia politycznego oraz do procesów decydowania/współdecydowania może wzmocnić legitymizację podejmowanych rozstrzygnięć (poprzez większy udział obywateli, np. wyższą frekwencję), a także jakość samej demokracji. Niewątpliwie temat, który w swojej rozprawie doktorskiej podjął mgr Szymon Andrzejewski, jest niezwykle ważny z punktu widzenia współczesnych demokracji – zarówno na poziomie państwowym, ale także lokalnym czy ponadnarodowym. Zagadnienia związane z różnymi formami zaangażowania obywateli w życie publiczne są wyjątkowo złożone, m.in. ze względu na różne podejścia badaczy do tej problematyki. Znajdowanie odpowiedzi na pytania o to, w jaki sposób umożliwić obywatelom wpływ na podejmowane na różnym poziomie decyzje oraz czy tym procesom powinna towarzyszyć wysoka frekwencja – od wielu lat absorbuje uwagę naukowców zajmujących się zaangażowaniem obywateli, ruchami społecznymi, deliberacją, wyborami, formami demokracji bezpośredniej czy teorią demokracji.

Niniejsza rozprawa wpisuje się więc w tę problematykę, podejmując zagadnienia, które są ważne z punktu widzenia nie tylko procesów demokratycznych czy polityków (akurat w tym przypadku na poziomie lokalnym), ale także z punktu widzenia społeczności lokalnej. Partycypacja obywatelska stanowi bowiem istotny element współczesnej demokracji, a jej znaczenie rośnie od końca drugiej połowy XX w. Jest ona traktowana jako swoiste panaceum na problem stałego obniżania się udziału obywateli w życiu politycznym i publicznym. Definiowanie terminu partycypacja napotyka jednak na wiele trudności w przedmiotowym określeniu jej zakresu oraz w ustaleniu podmiotów uczestniczących w tym procesie. Najogólniej rzecz biorąc, pojęcie to rozumiane jest jako mniej lub bardziej bezpośrednie uczestnictwo obywateli w życiu społecznym (publicznym, politycznym). To także synonim władzy obywatelskiej, pozwalającej na inkluzję ludzi wykluczonych z procesów decyzyjnych, politycznych i gospodarczych. Partycypacja może być także traktowana jako sposób angażowania obywateli w życie publiczne, a także formę redystrybucji władzy na poszczególne jej szczeble. Liczne definicje i analizy pojęcia „partycypacja obywatelska” pozwalają przyjąć szerokie rozumienie tego terminu i definiowanie go jako podejmowanie wszelkich form uczestnictwa w życiu publicznym – od udziału w wyborach, referendach i konsultacjach, przez

różne formy protestu, po aktywność obywatelską na rzecz inicjatyw społecznych czy politycznych.

Instytucje demokracji bezpośredniej, partycypacyjnej i deliberacyjnej można traktować jako formy uczestnictwa obywateli w procesie podejmowania i realizacji decyzji publicznych (w węższym ujęciu – politycznych), co jest niezwykle ciekawym przedmiotem badań – bez wątplenia wartym naukowej eksploracji – szczególnie w mieście Gdańsk, które stanowi interesujące studium przypadku. Podjęta przez mgr. Szymona Andrzejewskiego tematyka jest więc niezwykle interesująca i ważna – dotyczy bowiem kwestii zaangażowania obywateli we współczesnej demokracji (na poziomie lokalnym) w jednym z najbardziej symbolicznych w kontekście demokracji miast w Polsce. Poruszona w niniejszej dysertacji problematyka wpisuje się w bardzo aktualny i ważny poznawczo nurt rozważań naukowych, łączących kwestie systemu politycznego, ze szczególnym uwzględnieniem wykorzystania instrumentów partycypacji społecznej.

Niemalające zainteresowanie procesami włączania w podejmowanie decyzji publicznych oraz różnymi narzędziami/instrumentami partycypacji, a także ocena ich roli i wpływu na demokrację wydają się być jednymi z najważniejszych argumentów uzasadniających podjęcie przez Doktoranta badań na tą problematykę.

Struktura pracy

Rozprawa doktorska Pana mgra Szymona Andrzejewskiego pt. „*Instytucje demokracji bezpośredniej, partycypacyjnej i deliberacyjnej w Gdańsku od 2010 roku*” liczy 318 stron i składa się z ośmiu rozdziałów: Rozdział I – *Demokracja, czyli co?*; Rozdział II - *Demokracja wsparta podpisami – o obywatelskiej inicjatywie uchwałodawczej*; Rozdział III - *Loteria, rozmowa i konsensus – panele obywatelskie w działaniu*; Rozdział IV - *Budżet obywatelski – powszechne głosowanie nad obywatelskimi propozycjami*; Rozdział V - *Praktycy partycypacji o demokracji lokalnej w Gdańsku*; Rozdział VI - *Demokracja, ale jaka? Współczesne trendy i możliwe ścieżki rozwoju demokracji na poziomie lokalnym oraz możliwości ich zastosowania w Gdańsku*; Rozdział VII - *Aktywność obywatelska w Gdańsku w ujęciu teorii pól*; Rozdział VIII - *Gdańsk jako demokracja – demokratyczna wiosna czy demokratyczna jesień?*

Każdy z rozdziałów podzielony jest na kilka logicznie powiązanych ze sobą podrozdziałów. W pracy nie ma wyodrębnionego *Wstępu* oraz *Zakończenia*. W przypadku tego drugiego – rozdział VIII pełni funkcję części podsumowującej pracę, natomiast uwagi o charakterze wprowadzającym znalazły się praktycznie w całym rozdziale I. Praca uzupełniona została o *Bibliografię*, spisy tabel oraz spis rysunków. Autor, dzieląc pracę na osiem rozdziałów i wchodzące w ich skład podrozdziały, wybrał ujęcie problemowe. Rozważania w rozprawie są prowadzone w sposób logiczny i odpowiadający właśnie takiej strukturze pracy.

Rozdział I rozprawy doktorskiej jest w praktyce wprowadzeniem do rozprawy doktorskiej. Mgr Szymon Andrzejewski nakreśla tematykę i koncepcję badań, przedstawia przyjęte przez siebie podejście badawcze, wskazuje metody i narzędzia badawcze, zarysowując przy tym strukturę pracy.

W kontekście tytułu pracy zwrócenia uwagi wymagają rozdziały II, III i IV, które poświęcone zostały odpowiednio różnym „instrumentom demokratycznym” (jak je określa Autor rozprawy): obywatelskiej inicjatywie uchwałodawczej (rozdział II), panelom

obywatelskim (rozdział III), budżetowi obywatelskiemu (rozdział IV). Doktorant w tych rozdziałach przedstawia najważniejsze definicje, typologie czy genezę analizowanych narzędzi, powołując się na przykłady wykorzystania ich przede wszystkim w Gdańsku, ale także Gdyni i Sopocie. Oprócz tego w tych rozdziałach podjęta została próba oceny funkcjonowania poszczególnych instrumentów.

Rozdział V jest empiryczny i stanowi analizę wykorzystania instrumentów partycypacyjnych w przestrzeni lokalnej, jaką jest Gdańsk. Mgr Andrzejewski przedstawia w tej części wyniki prowadzonych przez siebie badań, wskazując m.in. na najważniejsze wypowiedzi respondentów, dokonując oceny poszczególnych instytucji. Tę część pracy oceniam wysoko ze względu na to, że zawarto w niej bardzo interesujące i wartościowe wyniki badań własnych.

Kolejny rozdział – VI stanowi odpowiedź na pytania o możliwości rozwoju demokracji lokalnej i możliwość adaptacji niektórych rozwiązań w praktyce miasta Gdańsk. Odnosząc się do najistotniejszych globalnych trendów rozwojowych – doktorant mierzy się z rozwiązaniami w kontekście kwestii ekologicznych i klimatycznych (w oparciu o przykłady *Ecological Deliberative Democrats* i *Ecological Authorocrats*), z modelem permanentnych *mini-publics*, czy z elementami elektronicznej demokracji, a także *Augmented Democracy*. Rozważania prowadzone w tej części stanowią interesujące uzupełnienie badań empirycznych.

W rozdziale kolejnym w oparciu o teorię pól Fligsteina i Mc Adama mgr Andrzejewski stara się rozpatrywać aktywność obywatelską gdańszczan. Autor przedstawia własny model ustroju miejskiego, wskazując najważniejsze strategiczne pola działania ze sobą sąsiadujące i oddziałujące na ustrój władzy miejskiej. Według Doktoranta należą do nich: wybieralne władze centralne (Sejm i Senat), administracja centralna i rządowa, biznes lokalny oraz społeczeństwo obywatelskie. Warto odnotować, że w pracy przedstawiony został także autorski model strategicznego pola działania ustroju miejskiego w Gdańsku i jego społecznego otoczenia.

W rozdziale VIII rozprawy doktorskiej zaprezentowane są najważniejsze wnioski płynące z prowadzonych w pracy rozważań i analiz. Doktorant formułuje swoje konkluzje w odniesieniu do poszczególnych instrumentów demokratycznych, a także odnosi się do wykorzystania konkretnych elementów partycypacyjnych (jak je określa – „demokratycznych”) w mieście Gdańsk – starając się odpowiedzieć na pytania, czy funkcjonowanie tych instrumentów zwiększa zaangażowanie obywateli w życie publiczne, a także czy niesie to korzyści dla samej demokracji. Ten rozdział doktoratu podsumowuje pracę, będąc w praktyce zakończeniem rozprawy. Jest to bardzo wartościowa część pracy doktorskiej, bowiem Autor formułując wnioski zdaje sobie sprawę z kompleksowości i złożoności badanego przez siebie zagadnienia. W dobie bardzo dynamicznie zmieniającego się otoczenia demokracji (także na poziomie lokalnym), uwarunkowań społecznych, ekonomicznych i prawnych – ta część może stanowić cenną wskazówkę dla innych badaczy i ekspertów zajmujących się tym zagadnieniem.

Pan mgr Szymon Andrzejewski jest świadomy, że podjęty przez niego temat badawczy nie był zbyt często poruszany do tej pory na gruncie polskim – szczególnie w kontekście badań łączących nauki socjologiczne oraz nauki o polityce (bo tak odczytuję badania podjęte w

rozprawie) i z perspektywy miasta Gdańsk. Taki więc, a nie inny, wybór tematu przez Doktoranta wymaga docenienia.

Biorąc jednak pod uwagę strukturę i zawartość rozprawy, chciałabym zwrócić uwagę na kilka istotnych kwestii. Praca doktorska składa się – jak już wspomniałam – z ośmiu rozdziałów, *Bibliografii*. W pracy zawarto także spis tabel oraz spis rysunków.

Największym moim zarzutem odnośnie do konstrukcji pracy jest brak wyodrębnionego *Wstępu* oraz *Zakończenia*. Uważam to za istotny mankament i zaniedbanie warsztatowe – większość bowiem podręczników i poradników metodologicznych w dziedzinie nauk społecznych wskazuje na to, jak te obie części prac naukowych są ważne. Wstęp w pracach na stopień naukowy doktora w moim przekonaniu odgrywa tak ważną rolę, bowiem zawiera informacje o istocie problemu badawczego, o sposobie jego rozwiązania, we wstępie sformułowane są hipotezy badawcze, pytania badacze, a także zawarte są informacje o metodach badawczych. Wstęp powinno kończyć krótkie omówienie struktury pracy, czyli treści poszczególnych rozdziałów. Jest to ważna informacja o tym, jak autor realizuje cel swojej rozprawy i badania, jakie zagadnienia uznaje za ważne i w jakiej kolejności je omawia. Faktem jest, że mgr Szymon Andrzejewski większość tych informacji zamieścił w Rozdziale I, ale w moim przekonaniu – Wstęp powinien być właściwą częścią do tego. Podobna sytuacja jest z zakończeniem, które zgodnie z przyjętym zwyczajem powinno stanowić podsumowanie zapowiedzianego we wprowadzeniu, a przedstawionego w rozprawie problemu badawczego i celu rozprawy. W zakończeniu Doktorant zwykle w sposób syntetyczny i spójny prezentuje najważniejsze wnioski z badań, ocenia uzyskane wyniki, ustosunkowuje się do sformułowanych we wstępie celów, hipotez itd., wskazując także potencjalne obszary dalszych badań w podjętym temacie. I w przypadku rozdziału VIII, który powinien być zatytułowany *Zakończenie* jest podobna sytuacja jak z rozdziałem I.

Zasadna wydaje mi się uwaga odnośnie do konstrukcji poszczególnych rozdziałów. Dobrym posunięciem było umieszczenie w większości rozdziałów krótkiego wprowadzenia do nich, w których Autor zarysowuje tematykę każdej z części i stawia pytania, na które będzie odpowiadać. Uważam jednak, że na końcu kolejnych części – powinno znaleźć się krótkie podsumowanie, w którym Autor ustosunkowuje się do założonego celu oraz wskazuje najważniejsze ustalenia. Uważam, że takie właśnie części uporządkowałyby w większym stopniu strukturę pracy. Jeśli Pan mgr zdecyduje się na publikację książki na kanwie doktoratu – warto byłoby właśnie taki zabieg poczynić.

Poza powyższymi uwagami, uważam, że przyjęty w rozprawie układ pracy jest dobrze dostosowany do realizacji założonych przez Doktoranta celów badawczych.

Cel i zakres badań

Podjęty w dysertacji problem badawczy został nakreślony we Rozdziale I pt. *Demokracja, czyli co?, w którym* Autor zaznaczył, że głównym zamierzeniem niniejszej dysertacji jest odpowiedź na pytanie „*czy próby korygowania demokracji przedstawicielskiej poprzez wprowadzanie instrumentów demokracji bezpośredniej, partycypacyjnej i deliberacyjnej na szczeblu lokalnym prowadzą do zwiększenia jakości demokracji na lokalnym szczeblu i są dzięki temu skuteczne oraz spełniają swoją funkcję*” (1.1., s. 1). Pan mgr

Andrzejewski formułuje w tej części pytania badawcze: pytanie główne - *Czy funkcjonowanie w mieście instrumentów demokratycznych, jak obywatelska inicjatywa uchwałodawcza, budżet obywatelski i panel obywatelski zwiększają zaangażowanie obywateli w życie publiczne?* oraz dwa pytania pomocnicze - 1. *Czy instrumenty demokratyczne jak obywatelska inicjatywa uchwałodawcza, budżet obywatelski i panel obywatelski mogą być ulepszone poprzez zmiany instytucjonalne i w jakim kierunku?* 2. *Czy praktyka funkcjonowania tych instrumentów może wpłynąć na pogorszenie postrzegania demokracji na poziomie lokalnym i demokracji w ogóle?*

Aby zrealizować swój cel badawczy oprócz rozważań teoretycznych na temat demokracji bezpośredniej, demokracji partycypacyjnej czy deliberacyjnej mgr Szymon Andrzejewski (określając je instrumentami demokracji) na przykładzie miasta Gdańsk (choć nawiązując w wielu miejscach do doświadczeń Gdyni i Sopotu) analizuje instrumenty obywatelskiego zaangażowania od 2010 r. Autor słusznie założył, że analiza danych zastanych, zebranie danych za pomocą wywiadów pogłębionych przeprowadzonych umożliwi mu dostrzeżenie pewnych prawidłowości w funkcjonowaniu wspomnianych narzędzi, ocenę ich wpływu na demokrację w Gdańsku, a także pozwoli ocenić jak instrumenty demokratyczne i doświadczenie uczestnictwa w nich respondentów wpłynęły na ich postrzeżenie demokracji.

Autor rozprawy doktorskiej doskonale zdaje sobie sprawę z tego, że partycypacja obywateli w procesach podejmowania (także kształtowania podejmowanych) decyzji politycznych jest elementem wpływającym na jakość demokracji – akurat w tym przypadku na poziomie lokalnym, czyli *de facto* najbliższym obywatelowi. Pan mgr swoje rozważania prowadzi zresztą uwzględniając to, że instrumenty demokracji bezpośredniej, partycypacyjnej i deliberacyjnej służą zwiększeniu aktywności obywateli, ale także innych aktorów w szeroko rozumianym życiu politycznym. Autor obiera w dysertacji perspektywę charakterystyczną dla podejścia neoinstytucjonalnego, które jest jednym z głównych kierunków współczesnych badań społecznych – uznaje bowiem ewolucję instytucji, uczestników procesów demokratycznych we współczesnym zmieniającym się dynamicznie otoczeniu, co także powoduje większą racjonalność działania współczesnych instytucji i obywateli. Autor opiera swoje badania na teorii pól, co w efektywny sposób uzupełnia analizy oparte na danych zastanych oraz wywiadach przeprowadzonych w ramach swojego przedsięwzięcia badawczego.

Uwagi metodologiczne

Kwestie metodologiczne zostały przedstawione i wyjaśnione w rozdziale I dysertacji, ale także w rozdziale V, który ma charakter empiryczny, czy w rozdziale VII. Autor zresztą wielokrotnie odnosi się do kwestii metodologicznych i warsztatowych, co wymaga docenienia. Jeśli chodzi o warsztat metodologiczny, uważam, iż Pani magister dobrał go prawidłowo – w taki sposób, by był mu pomocny w całym procesie badawczym.

Moje pewne wątpliwości budzi wyznaczenie roku 2010 jako początku cezury czasowej – uważam, można by pokusić się o jakieś „mocniejsze” uzasadnienie tej daty. To drobiazg i oczywiście nie wpływa na moją ocenę rozprawy, ale uważam, że może warto byłoby lepiej uzasadnić ten wybór.

Wydaje mi się, że w części wprowadzającej do badanych zagadnień zbyt mało miejsca zostało poświęconego analizie dotychczasowego stanu badań. Tego typu wątki pojawiają się w pracy, ale są one dość pobieżne. Autor ponadto nie wskazuje konkretnych prac, w których podobne analizy są prowadzone. Największy niedosyt w tym zakresie budzi dość ograniczony opis dorobku zagranicznego. Autor odwołuje się w wielu miejscach do literatury przedmiotu, ale w rozprawie aż się prosi, by napisać nieco więcej niż kilka zdań na temat dostępnych na rynku publikacji i badań i ich wyników w tym zakresie.

W podrozdziale 1.1. *Wprowadzenie* Pan Szymon Andrzejewski wskazał cel pracy oraz sformułował pytania badawcze. W pracy nie postawiono niestety ani tezy, ani nie sformułowano hipotez, które Doktorant miałby weryfikować. To uznaję za pewien brak, który w moim przekonaniu – gdyby był uzupełniony - mógłby stanowić podstawę do sformułowania wniosków końcowych.

W rozdziale I (1.3.) Pan magister wskazał zastosowane przez siebie podejścia badawcze, metody i techniki (s. 6-8). Co ważne, Autor dobrze uzasadnił potrzebę zastosowania wybranych przez siebie metod, a za szczególnie trafne uważam techniki dobrane w części empirycznej rozprawy. Zresztą także w rozdziale V na stronach 103-111 mgr Andrzejewski pisze o metodologii prowadzonych przez siebie badań, po czym przechodzi do analizy ich wyników. Zresztą dokonana analiza oparta na wynikach badań własnych świadczy o dużym zaangażowaniu doktoranta w prowadzone badania. Co istotne, jest to umiejętność dość rzadka wśród młodych badaczy.

Na podkreślenie zasługuje fakt, iż do kwestii metodologicznych i definicyjnych Doktorant powraca wielokrotnie w wielu miejscach dysertacji, co świadczy o tym, że ma świadomość celu swojej pracy i konsekwentnie trzyma się obranego kierunku rozważań.

Uważam więc, iż Pan magister trafnie dobrał warsztat metodologiczny, który był mu pomocny w procesie badawczym. W moim przekonaniu warto mocniej uwypuklić, iż dysertacja ma charakter interdyscyplinarny, łączący badania nie tylko z zakresu nauk socjologicznych, ale i nauk o polityce i administracji. Ta uwaga powinna być podniesiona przy charakterystyce wykorzystanych w pracy metod badawczych. Zaznaczyć pragnę, iż wskazane przez mnie mankamenty nie wpływają w istotny sposób na całość rozważań prowadzonych w rozprawie, którą oceniam pozytywnie.

Uwagi merytoryczne

Do realizacji przedstawionych powyżej celów dostosowano strukturę rozprawy. Składa się ona – jak już wspomniałam – z ośmiu rozdziałów, z których pierwszy i ostatni w moim przekonaniu powinny być zatytułowane odpowiednio: *Wstęp* oraz *Zakończenie*. Na końcu dysertacji umieszczono Bibliografię oraz spisy, a także *Summary* (w jęz. angielskim). Nie ma streszczenia pracy w języku polskim.

Realizacji badań dobrze służy, logicznie, przejrzyste i konsekwentnie skonstruowany plan pracy (choć jak zaznaczyłam powyżej – mam pewne drobne uwagi). Struktura pracy wyraźnie określa koncepcję badań. Wskazuje na umiejętności samodzielnie stawiania problemu i konsekwentnego jego rozwiązywania.

Na pochwałę zasługuje rzetelne przeprowadzenie badań przy jednoczesnym ich dość szerokim zakresie. Uważam, że przegląd i analiza danych zastanych, które wykorzystał Autor, a przede wszystkim przeprowadzenie wywiadów pogłębionych i przeprowadzenie na ich podstawie analizy jakościowej było ogromnym przedsięwzięciem badawczym. Doktorant – oprócz tego musiał dokonać rzetelnego przeglądu aktów prawnych, zarówno tych państwowych, jak i tych uchwalonych przez jednostki samorządu terytorialnego. Mam pewną uwagę do podrozdziału 1.3.1. Analiza danych zastanych (ss. 6-7) - uważam, że przeglądu literatury i źródeł prawnych nie należy traktować jako analizy danych zastanych (*czyli tzw. desk research*). Podstawę analizy *desk research* stanowią np. publiczne dane statystyczne, raporty, analizy i publikacje eksperckie. *Desk Research* to metoda badawcza, która opiera się na analizie dostępnych źródeł danych, w tym w szczególności ich zestawianiu, wzajemnej weryfikacji i przetwarzaniu. Analiza taka może służyć jako podstawa do wyciągania wniosków na badany temat. Mam wrażenie, że Doktorant pomylił analizę / przegląd źródeł z analizą danych zastanych.

Niemniej jednak pogłębiona analiza jakościowa dokonana na podstawie przeprowadzonych wywiadów – osadzona w kontekście rozważań na temat funkcjonowania poszczególnych instrumentów demokratycznych i zaangażowania w nie obywateli, daje obraz tego, jaką rolę odgrywają wybrane narzędzia w procesie podejmowania decyzji. Wyniki przeprowadzanych analiz dają podstawę do sformułowania wniosków końcowych.

Zaznaczyć należy, że część teoretyczna została napisana w oparciu o bardzo szeroką i różnorodną literaturę przedmiotu (choć – jak wskazałam - brakuje mi w pracy analizy dorobku autorów zagranicznych). Pomijając jednak tę drobną sugestię – uważam, że Doktorant – pisząc swoją rozprawę doktorską wykazał się dużą erudycją i umiejętnościami analitycznymi. Niewątpliwie, mgr Szymon Andrzejewski potrafi stawiać pytania i definiować problemy, dobierać argumenty, przeprowadzać analizę i formułować wnioski.

W recenzowanej dysertacji wyróżniam dwie warstwy rozważań, które przeplatają się w poszczególnych rozdziałach. W kolejnych częściach pracy mamy rozważania o charakterze teoretycznym, które są podłożem dla analiz o charakterze empirycznym. Jak już wspomniałam wcześniej, najważniejszymi dla mnie częściami (na podstawie których, można formułować ciekawe wnioski) są podrozdziały analizujące doświadczenia związane z funkcjonowaniem poszczególnych instrumentów demokratycznych w mieście Gdańsk. Bardzo ciekawą i wartościową częścią pracy jest rozdział, w którym Autor odnosi się do teorii pól.

Niezmiernie ważnym jest także fakt, iż Pani magister wielokrotnie zwraca uwagę na złożoność materii badawczej, przytaczając głosy uczonych w różnorodny sposób odnoszących się do podjętych w rozprawie zagadnień.

Podsumowując, wśród najważniejszych uwag dotyczących rozprawy – zwróciłabym uwagę na następujące elementy:

- czytając rozprawę uważam, że pierwszy i ostatni rozdział powinny być zatytułowane odpowiednio: *Wstęp* i *Zakończenie*;

- w pracy powinna być rozwinięta część dotycząca stanu badań nad przedmiotem rozprawy wraz ze wskazaniem kontekstów i wniosków z dotychczas prowadzonych analiz. Chodzi to przede wszystkim o dorobek aktorów zagranicznych;

- w moim przekonaniu – wspomniałam o tym powyżej – należałoby lepiej uzasadnić początek obranej cezury czasowej;

- brakuje mi w pracy zestawienia wskazującego na wszystkie analizowane narzędzia partycypacyjne, ich najważniejsze cechy, efektywność wykorzystania, a także ocenę. Uważam, iż takie zestawienie tabelaryczne, może w postaci schematu – jeszcze bardziej podniosłoby jakość sformułowanych wniosków.

Rozważania Pana mgr Szymona Andrzejewskiego prowadzone są na solidnej bazie specjalistycznych źródeł. Bibliografia liczy 25 stron. Nie rozumiem, dlaczego „Akty prawne” nie są na początku bibliografii. Wartościowe są materiały pozyskane przez Autora rozprawy doktorskiej (ss. 314-315).

Drobne zastrzeżenia budzi strona językowa rozprawy. Miejscami praca napisana jest nieco „publicystycznym” językiem, jest sporo błędów literowych, stylistycznych czy interpunkcyjnych.

Konkluzja

Podsumowując, stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego o istotnej doniosłości zarówno w warstwie teoretycznej, jak i praktycznej. W sposób jasny zdefiniowano problem badawczy, zastosowano właściwą metodologię badań i zgodnie z nią przeprowadzono analizę, przywołano niezbędne źródła i opracowania naukowe.

Oceniając rozprawę doktorską mgr. Szymona Andrzejewskiego uważam, że cel zasadniczy pracy został zrealizowany. Autor kompleksowo, rzetelnie i profesjonalnie przedstawił pełną i wielowątkową analizę podjętego przez siebie tematu.

Przedstawione powyżej, również krytyczne, uwagi nie obniżają wartości naukowej, poznawczej i praktycznej rozprawy doktorskiej mgr. Andrzejewskiego i stanowią jedynie sugestie i prezentację odmiennych od Doktoranta poglądów.

Oceniona powyżej dysertacja odpowiada wymaganiom stawianym rozprawom doktorskim. Wnioskuje zatem o dopuszczenie Pana magistra Szymona Andrzejewskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Poznań, 25 sierpnia 2023 r.